

van ons volksleven. De anti-militarist mag niet vergeten, dat hij allereerst een roeping heeft tegenover zijn naaste, d.i. dengene, die door God naast hem gesteld is, en wanneer hij werkeloos toelaat, dat dien naaste, zijn volk, zijn medeburgers, zijn vrouw en kinderen onrecht en geweld wordt aangedaan, brengt hij de ware liefde niet in praktijk.

Doch heeft de Overheid in het geheel niet te rekenen met degenen, die gemoedsbezwaren hebben om in den krijg te dienen? Moeten wij die stem der conscientie hardhandig het zwijgen opleggen? Hebben die getuigenissen geen waarde? Doet de regering goed alle principieele anti-militaristen met gevangenisstraf of andere straffen te treffen? M.i. niet. Naar mijn meening dwaalt hun conscientie, maar de overheid heeft, (zooals reeds onze vaders leerden), ook die dwalende conscientie zoveel mogelijk te eerbiedigen. Zij moet allen conscientiedwang vermijden, gelijk Dr. Kuyper in „Ons Program” uitvoerig heeft uiteengezet. De conscientie is, zoo zegt hij, „het schuld der menschelijke persoonlijkheid, de bron van het nationaal geluk. En nu weten we zeer goed, dat in onze zondige toestanden ook ten opzichte der conscientie twee verkeerdheden kunnen voorkomen: 1o. dat men zijn conscientie misbruikt als huichelachtig voorwendsel, en 2o. dat de conscientie dwaalt in wat ze wil. En we begrijpen dan ook uitnemend, dat de overheid o zoo gaarne van die omstandigheid gebruik zou maken om ook dat laatste bolwerk, dat haar dusver weerstond, te overrompelen, door ons diets te maken, dat te zwichten voor een zoo onzekere conscientie, haar eere te na komt. Maar al geven we het bestaan dezer moeilijkheid volkomen toe, dan aarzelen we toch nog geen oogenblik, om liever noodeloos tienmaal voor een verkeerde conscientie uit den weg te gaan, dan ook slechts een enkele maal een goede conscientie te onderdrukken. Tienmaal beter een staat, waarin enkele zonderlingen een tijdlang door misbruik van de conscientievrijheid zichzelf belachelijk kunnen maken, dan zulk een, waarin men, om deze excessiviteiten te voorkomen de conscientie zelve dorst aanranden. En daarom staat het bij ons bovendien, als heilige, als onomstootelijke regel: zodra een onderdaan zich op zijn conscientie beroept, wijke de Overheid uit eerbied voor het heilige terug. Dan dwinge ze nooit. Noch tot de eed-afliegging. Noch tot den krijgsdienst. Noch tot schoolbezoek. Noch tot vaccinatie, of wat dies meer zij. Want in trouwe, als het op een strijd van het vaderland voor zijn vrijheid aankomt, zal uw onafhankelijkheid tienmaal beter beveiligd zijn door een krachtig conscientieleven in de natie, dan door een honderd Mennonieten meer in het gelid.”

Welke houding heeft nu een christen tegenover den oorlog in te nemen. Het anti-militarisme vindt geen steun in de Schrift, maar wordt daarmede door ons de oorlog verheerlijkt? Behooren wij, als we tot deze conclusie komen, tot hen, die in geestdriftige bewoordingen den krijg prediken, en er over jolchen, wanneer een volk in den strijd zijn moed en kracht kan openbaren? Het spreekt wel vanzelf, dat een christen aan die verheerlijking niet mag meedoen, en alle krachten heeft in te spannen den oorlog te bestrijden. Al heeft de overheid in den uitersten nood het recht om het zwaard te trekken, en al is de oorlog niet absoluut ongeoorloofd, hij blijft toch in velerlei opzicht een kwaad, dat niet genoeg kan weerstaan worden. Nu zit voor velen hierin juist de moeilijkheid. Zij zeggen: gij noemt den oorlog een kwaad, en gij predikt, dat een christen nochtans den dienst niet mag weigeren, en hoe zijn die beide te rijmen? Doch op deze vraag ontvangt ge terstond een antwoord als ge slechts even denkt aan het recht

tot straffen, die de overheid en ook ieder ouder heeft. Daarbij doet zich dezelfde kwestie voor. De straf is altijd een kwaad (een kwaad des lijdens wegens een kwaad van bedrijf), want niemand zal durven beweren, dat het opsluiten in de gevangenis, het toedienen van lichamelijke kastijding, het straffen zelfs met den dood, een goed kan genoemd worden. Toch heeft tot het voltrekken van straf, ieder, die met gezag bekleed is, het volste recht, en denkt ook de anti-militarist er niet aan, dit recht te betwisten, of alle straf op elk terrein af te schaffen. Hij zou in eigen gezin door zulk een maatregel reeds terstond een chaotischen toestand veroorzaken.

Zoo staat het nu ook met het probleem van den oorlog. Al draagt de overheid het zwaard niet te vergeefs, en al hebben wij haar, als zij ons tot den krijg oproept, te gehoorzamen, de oorlog blijft een kwaad, een ramp, een catastrofe, wier ontzetting elken lofzang op haar zegeningen doet verstommen. Hij is in strijd met den vrede, dien het Evangelie predikt en staat, gelijk Prof. Bavinck heeft opgemerkt, buiten en verre beneden dat Evangelie van Christus. Dit hebben wij als christenen te erkennen, en de drang naar vrede, die vooral in een christenhart moet leven, doet ons als vanzelf van den oorlog gruwen. Dit legt op ons een tweevoudige verplichting. In de eerste plaats hebben wij tegen den oorlog en voor den vrede met alle kracht te ijveren, en mogen wij ons niet door een argument: het haat toch niet, tot zwijgen laten brengen. We weten wel, dat hier de bergen geen vrede zullen dragen, en dat het ideaal van het pacifisme in deze bedeeling niet in vervulling gaat, maar die wetenschap geeft ons geen recht, om stil te zitten. Wij moeten aan den arbeid, en al ijveren wij in het besef, dat op aarde nimmer, zolang deze wereldtijd aanhoudt, de heilstaaf needaalt, wij zullen toch de handen ineens slaan, en als christenen in de voorste reien protesteerden tegen het kwaad van den oorlog. Hiermede dient, gelijk als vanzelf spreekt, gepaard te gaan het inwerken op het terrein der overheid, en indien door de gansche christenheid over heel de aarde bij de machthebbers een krachtige vredespropaganda werd gevoerd, zou dit ongetwijfeld vruchten dragen. Christus' kerk is immers de vredeskerk, ieder christen moet een vredesapostel zijn, en in groote ontroering over de ontzagelijke ellende dezer tijden, zullen wij voor den vrede en tegen den oorlog ijveren en... bidden.

Inzonderheid — en ziedaar een tweede taak — dit laatste. Wij hebben vooral een geestelijke roeping. Zonder ophouden zal ons gebed tot God opstijgen. Vol verootmoediging zullen we naderen tot Zijn troon, en de ellende der wereld voor Zijn aangezicht neerleggen. En daarbij hebben we predikers te zijn van Zijn Woord. De wereld zelf alleen den dageraad, als zij terugkeert tot Zijn wet en getuigenis. De volkerenvrede komt slechts in den weg der bekeering. Tot dien ommekeer hebben we ons volk op te roepen. In het publieke leven zullen we voor Christus strijden, en ieder, die den naam des Heeren belijdt, zij getrouw in dezen heiligen oorlog, waarin niemand aan den Koning der koningen den dienst mag weigeren.

K. D.

WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.

XI.

Het ontstaan van de wijsbegeerte.

Het voorbeeld van den Hegeliaanschen apostel.

Deze artikelen waren opgesteld voor het eenvoudig publiek van De Standaard en maken dus geen de minste aanspraak op het wetenschappelijk karakter van een „studie”.

Dat ze desmetten afzonderlijk in het licht komen, vindt dan ook in niets anders zijn oorzaak, dan in de onjuiste, om niet te zeggen door en door valsche, voorstelling, die in sommige grotere dagbladen, maar vooral in de provinciale pers, van den inhoud dezer artikelen gegeven is.

Bijna zonder uitzondering toch heeft men het doen voorkomen, als werd met deze artikelen een beweging op touw gezet om den haat der Christenen tegen de Joden aan te blazen en te tornen aan hun burgerlijke rechten.

Tegenover zulk een lasterlijke houding der Liberalistisch-Joodsche pers lag in afzonderlijke uitgave dezer artikelen het eenige, maar dan ook afdoende, middel tot verweer.

Ook het publiek dat De Standaard niet volgt, kan nu met eigen oogen beoordeelen, hoe droef het met de waarheidsliefde van menig orgaan der publieke opinie staat.

Immers, uit deze artikelen blijkt: 1°, dat niets door ons tegen de Joden, maar veel tegen de alvallige Christenen gezegd is; 2°, dat de laaidunkende wijze, waarop vele Christenen zich over den Jood uitlaten, door ons niet verdedigd, maar bestreden is; en 3°, eindelijk, dat het ontnemen aan den Jood van iets wat hij aan rechten won, bij ons op onverwinkelen tegenstand zou afstuiten.

Ten slotte voegt de schrijver hier nog aan toe, dat tot een andere verhouding tegenover de Joden voor hem te mindere aanleiding bestond, daar hem

Bolland, illustreert de verwantschap tusschen wijsbegeerte en godsdienst.

Beide, filosofie en religie (als derde in den bond zou men nog de kunst mogen noemen), zijn geestesverschijnselen en geestesdaden, die dienen, om den mensch als mensch in evenwicht te stellen tegenover de hem omringende wereld met hare schoonheden en verschrikkingen, met hare natuurlijkheden en raadselen.

Wijsbegeerte — nu niet als paar verstandelijk vakwerk, dat hulpdienst verleent aan de „Wetenschap”, noch als persoonlijke levenskunst of rede-neerkunst, die den mensch als gave aangeboren is en die hij bezitten en beoefenen kan, zonder dat hij er zelf weet van heeft („Le philosophe sans le savoir!”) — maar wijsbegeerte als doelbewuste, en uit behoefte opgezette, wereldbeschouwing, is een geestesprodukt, dat uit de diepste ondergrondse zielewortelen opgroeit en in het leven van den mensch een soort godsdienstige kracht uitoefent en plaats vervult.

Hetzij de wijsgeer uit het christendom de voor naamste bouwstof grijpt tot samenstelling van zijn architectonische denkschepping, gelijk Hegel die deed, — hetzij hij vierkant het christendom als dwaling verloochent en er zijn stelsel als een veel beter Ersatz-middel, en als vijandig verweermiddel, tegenoverstelt, — gelijk b.v. Schopenhauer deed, die de religie noemde den muilkorf van het kennend verstand, — in beide gevallen ontloopt zich de wijsgeer als een profeet, die aan zichzelf en aan de wereld een vrede-brengende wijsheid verkondigt; die als priester het altaar bedient van een „onbekenden god”.

Het is dus een zeer verklaarbaar feit, dat de godsdienstige mensch, of liever de mensch, die een godsdienst heeft, aan wijsbegeerte over het geheel geen dringende honger behoefte heeft.

Het allerbelangrijkste (namelijk den verstandelijken vrede) wat de wijsbegeerte voor den mensch veroveren kan, bezit hij reeds in zijn godsdienst.

Begrijpelijk is dus zeker het feit, dat niet van uit de positief-christelijke kringen, maar uit den kring, die de Schrift „de wereld” noemt, de aandacht tot wijsgeerig onderzoek als regel is uitgegaan. De kerk van Christus heeft geen mannen als Descartes en Kant geteeld.

Om dezelfde reden is het verstaanbaar, dat het een volk voor de beoefening der wijsbegeerte daad zamer en vruchtbaarder is geweest, dan het andere volk.

De wijsbegeerte, als wetenschap, kon niet geboren worden uit den schoot van een volk als Israël. De Israëlitische volksziel kon zich niet inspannen tot den eminenten geestesarbeid, die voor de opsporing der filosofische wijsheid van noode is, omdat zij de meest bevredigende wereldbeschouwing deelachtig was in de haar van God geopenbaarde wijsheid.

Men zou een debat-kwestie kunnen maken van de vraag, of de Israëlitische volksziel op zich zelf de gave voor wijsgeerige bespiegeling, en de kracht voor de strenge denktucht, bezat.

Men heeft immers al zoo dikwijls beweerd, dat Israël, tegenover de groote Babylonische en Egyptische volken, zoo cultuur-arm verschijnt, omdat het de ingeschapen capaciteiten voor cultuurkweek miste.

Wij nemen de vrijheid hierover anders te denken. Een volk, dat den bijbel (zij het door drijving des Heiligen Geestes) uit zijn ziel gebaard heeft, kan niet onvermogen genoemd worden ten opzichte van de cultuur.

Er is geen letterkunde ter wereld, zelfs de Grieksche niet, die in kunstschoonheid boven de poëzie, en ook boven het proza, des bijbels staat.

het voorrecht te beurt viel, van kindsbeen af, met uitstekende Joodsche families in aanraking te komen, wier genegenheid hij genoot, wier voelzinnig uitmuntende eigenschappen hij leerde waardeeren, en wier welwillendheid te hemwaart al zeer kwelijk zou vergoeden zijn, indien hij kwaad sprak bij het publiek van wie hij leerde achten in privaten omgang.

Nog dertig jaar later, in Om de Oude Wereld zee, I, blz. 239, verzekerde Dr. Kuyper, dat hij door bijzondere omstandigheden, en als gymnastast en als student veel met Joden en Jodenfamilies in aanraking kwam, en uit hun kring een zeer sympathieken indruk meenam. Naast zijn ouderlijk huis te Leiden, woonde n.l. een Joodsch Schriftgeleerde. Zie: Herinneringen van zijn zusster, blz. 22.

De artikelenreeks Liberalisten en Joden is ook opgenomen in Ons Program, Met Bijlagen, blz. 167—184.

Het standpunt, waarop Dr. Kuyper zich hier tegenover de Joden plaatste, was hetzelfde als dat van Groen van Prinsterer en Wormser; vergelijk het bekende woord van laatstgenoemde: „Alleen door een fictie heeft men kunnen goedvinden, de Israëlieten, in ons midden wonende, tot de Nederlandsche Natie te rekenen”. De Kinderdoop, 2e dr. blz. 4; waar ook verwezen wordt naar het in dit en in ieder opzicht hoogst belangrijk werk van Mr. H. J. Koenen, Geschiedenis der Joden in Nederland, blz. 358 en vlg.

KUYPER-BIBLIOGRAFIE.

door

J. C. RULLMANN.

LXV.

En die uit 1878, getiteld: Liberalisten en Joden, ademt denzelfden geest.

De slotsom van het betoog vatte de schrijver toen saam in deze vier conclusiën:

1. Het gevaar van het oogenblik ligt niet daarin, dat de Joden het Liberalisme troetelen, maar veel meer hierin, dat onze Liberalisten door en door verjoodscht zijn.

2. De Joden vormen, ondanks hun pogingen tot reformatie en hun onderling verschil van godsdienstige zienwijze, een goed gesloten phalanx, die door haar geestelijken invloed op het Liberalisme, aan het sterven dezer coterie een fanatiek, zeer bepaald den Christus vijandig, karakter leent.

3. Er bestaat geen de minste aanleiding om aan de Joden iets van de rechten te ontnemen, waarvan hun op dit oogenblik het bezit gewaarborgd is.

4. De eenige verhouding, die den Christen tegenover de Joden voegt, is een wedijver met Israël in zedelijken ernst, een bestrijding door geestelijke meerderheid en een missie onder hen van onze liefde, van onze gaven en ons woord.

De afzonderlijke uitgave van deze artikelenreeks bevat de volgende regels tot inleiding:

tusschen wijs-

de in den bond
(men), zijn gees-
die dienen, om
nricht te stel-
vereld met hare
et hare natuur.

ar verstandelijk
an de „Weten-
skunst of red-
vee aangeboren
en kan, zonder
„Le filosofie
ceerte als doel,
s, wereldbe-
kt, dat uit de
en opgroeit en
rt godsdienstige

entom de voor-
elling van zijn
elijk Hegel di
christendom als
eel als een ve-
ig verweermid-
Schopenhauer
uikorf van het
vallen ontpon-
ie aan zichzelf
gende wijsheid
ar bedient van

ar feit, dat de
e mensch, die
eerte over het
eefte heeft.
den verstande-
or den mensch
zijn godsdienst
dat niet van
maar uit den
noemt, de aan-
tel is uitgegaan
n mannen als

anbaar, dat het
sbegeerte daad-
it, dan het an-
on niet geboren
volk als Israël
niet inspannen
die voor de op-
an noode is,
eldbeschouwing
d geopenbaarde

en maken van
ksziel op zich-
iegeling, en de
bezat.
a beweerd, dat
ische en Egypt-
hijnt, omdat het
r cultuurweek

ders te denken
et door drijving
gebaard heeft
vorden ten op-
zelfs de Griek-
oven de poëzie
els staat.

dsboen af, met
anaking te ko-
wier veelzins
de waardeere-
ri al zeer kwa-
j kwaad sprak
achten in pri-
ude Wereld
uyper, dat hij
n als gymnasi-
en Jodenfamil-
kring een zee-
ast zijn onder
Joodsch Schrift-
van zijn zuster.

en en Joden
m, Met Bijla-
zich hier tegen-
de als dat van
; vergelijk het
: „Alleen door
inden, die Israël
t de Nederland-
derdoop, ge-
rdt naar het in-
ugrijk werk van
s der Joden

De schrijvers van het boek Genesis, van de Spreuken, en van den Prediker, verraden gaven, die, nitsluitend op de wijsbegeerte toegepast, superieure denkvruchten zouden hebben voortgebracht.

Paulus, de Jood-christen (of Christen-jood), zou in de Grieksche school geen slecht figuur gemaakt hebben naast Plato en Aristoteles, indien hij zijn bloeiend genie in dienst van de jacht naar wijsgeerigen vrede had gesteld.

Maar de zaak is, dat in Israël gemist werd, — uit oorzaak van zijn religie, — de voorwaarde, die voor wijsgeerige studie van noode is, namelijk de ónvrede met de bestaande wereld en met de bestaande kennis.

Een wijsbegeerte in den gangbaren wetenschappelijken zin des woords had Israël niet. Het leek er niet naar. Maar wel had Israël wijsheidsgoederen, die andere volken nog in den weg van het zwaarste denk worstelen veroveren moesten, en, voor het grootste deel, niet eens in staat zouden zijn te vinden.

Het verschil tusschen religie en wijsbegeerte toch is niet in de eerste plaats een verschil in substantie van weten, maar in methode van verwerven.

In wezen is de waarheid overal en ten allen tijde dezelfde, of ze door de wijsbegeerte of door de religie ontdekt wordt.

Waarheid is waarheid, of ze komt uit den hemel of uit het menschelek verstand.

Maar het wezenlijk kenmerk der wijsbegeerte is, dat zij zoekt te veroveren door de denkende rede, terwijl de religie ontvangt in den weg van de openbaring.

Wat zou Israël nu bewegen tot de bemoeienis van het denken, waar het de diepste diepten der waarheid reeds profetisch doorschouwde, en in deze wijsheid reeds ver boven alle cultuurvolken der oudheid uitblonk?

Mozes behoefde niet te peinzen over de vraag, waarmee alle wijsbegeerte aanvangt, namelijk hoe de wereld ontstaan is.

Hij behoefde niet de toevlucht te nemen tot de onderstellingen van uitvloeijing (emanatie) of ontwikkeling (evolutie), — het was hem gegeven te weten: „In den beginne schiep God den hemel en de aarde“.

Mozes behoefde ook zijn brein niet te martelen met het probleem van de zelfstandigheid of samenstelling der wereld, — voor hem gold de waarheid van de eenvoudige tweevoudigheid (dualisme): De wereld bestaat uit stof en geest. Want hij wist door openbaring, dat de mensch geformeerd was uit het stof der aarde, en dat God in zijne neusgaten geblazen had den adem des levens.

Door het heele Oude Testament heen ligt, als goud in erts, de bouwstof voor wijsgeerig sieraad verspreid.

Een gezonde ken-theorie schuilt principieel in de naïve overtuiging, dat de wereld voorwerpelijk, ook buiten het ik, bestaat, en dat zij kenbaar is door de zintuiglijke waarneming, omdat God niet alleen de wereld, maar ook de zintuigen geschapen heeft naar zijn beeld: „Zou Hij, die het oor plant, niet hooren; zou Hij, die het oog formeert, niet aanschouwen“ (Ps. 94:9)?

De voor eene bevredigende wijsbegeerte zoo noodige éénheidsgedachte bevat de Schrift ook.

De „wereld“ staat peinzend voor het vraagstuk van de tegenstrijdigheid tusschen licht en duisternis, goed en kwaad, — maar Jesaja heeft van God gehoord: „Ik formeer het licht, en schep de duisternis; Ik maak den vrede, en schep het kwaad; Ik, de Heere, doe al deze dingen“ (Jes. 45:7).

Waarom zou de Jood filosofieeren, waar zijn diepste redelijke begeerten reeds door de van boven gedaalde wijsheid was vervuld?

Maar in Griekenland, het vaderland van de wetenschappelijke wijsbegeerte, stond de zaak anders.

Toen het intellectueel-begaafde Grieksche volk tot zelfkennis en wereldbezinning ontwaakte, had het niets, dat den wijsgeerigen honger kon stillen.

De Grieksche geschiedenis begint in wolken en donkerheid, met mooie, maar ónwijze, sagen.

De Griek had geen anderen „bijbel“ dan de, van mythen doórweven, heldendichten van Homerus, en zijn stam- en natuurgoden zijn, evenals hijzelf, beurtelings gelukkige en naargeestige, kinderen van het lot.

Zoo wel het godenleven, dat Homerus fantaseert, als de godenleer, die Hesiodus opstelt, is al te armzalige kost voor een denkbehoefte menschen-kind.

Zelfs de Grieksche mystiek (aan den naam van Orpheus verbonden), die een heel stuk dieper doordringt en de onderstelling waagt van een oer-godheid, waaruit alle goden afkomstig zijn, bood geen grond voor redelijk verder denken, en nog minder stof tot bevrediging van den denklust.

Ziet, hier was de voorwaarde geschapen tot het ontstaan van de wijsbegeerte.

Hier was de voorwaarde, eenzijdig in het missen der wijsheid, en anderzijds in de behoefte aan wijsheid, gepaard aan, misschien wel ontsproten uit, den genialen aanleg tot het streven naar wijsheid en het ontdekken van wijsheid.

Had — menschelek wijs gesproken — Griekenland den waarheidsschat van Israël bezeten van

het oer-begin zijner geschiedenis af, zoo zou een Plato, als Mozes, begeerd hebben de heerlijkheid van Jehova te zien, en zijn God-verlangende ziel zich niet naar de onzienlijke wereld van zijn wijsgeerige Ideeën hebben uitgestrekt.

Socrates zou genoeg gehad hebben aan de zede-leer des verbonds, en Aristoteles zou zijn opvoedkundig talent besteed hebben aan het profetisch werk, om den staat te brengen tot de gehoorzaamheid des verbonds.

Maar nu zijn al deze mannen, in den historisch-wetenschappelijken zin des woords, filosofen geworden.

Zij hebben gewandeld onder het blauwe licht der algemeene genade, en zijn — onder het wonderlijk bestel van Gods voorzienigheid — op indirecte wijze aan het raadplan, dat zich in de wereldgeschiedenis tot verlossing en verrijking der menscheid ontvouwt, dienstbaar geworden.

Let wel, wij meenen met deze historische vergelijkingen niet het raadsel van het ontstaan der wijsbegeerte afdoende verklaard te hebben.

Geestesverschijnselen als de wijsbegeerte worden op onnaspeurlijke wijze uit de ziel der menscheid geboren.

Er ontkiemen zaden in den wereldakker, ze worden groot, — men weet zelf niet hoe.

Maar toch kunnen de opmerkingen, die wij gemaakt hebben, vooral door het naast elkander stellen van twee zóó verschillend bedeelde volken als het Israëlitische en het Grieksche volk, als gezichtpunten dienen, om de verhouding tusschen wijsbegeerte en religie zuiverder te beoordeelen, en dus ook de beteekenis der wijsbegeerte op zich zelf beter te verstaan.

Natuurlijk is hierna nog maar één kant van het vraagstuk der verhouding tusschen wijsbegeerte en godsdienst bekeken.

Alléén leidend op het historisch ontstaan van de Grieksche wijsbegeerte, zoo het standpunt aanneemelijk zijn, dat we zoo veelvuldig bij goede, maar onkundige, broeders aantreffen, namelijk, dat de filosofie voor den christen-mensch onnut, althans overbodig, is, omdat hij reeds bezit wat de wijsgeer zoekt.

Maar het laatste woord over deze aangelegenheid is nog niet gesproken.

We zijn thans, na eenige uitwijdingen, die toch werkelijk geen ómwegen waren, genaderd tot het punt, dat we ons over het begrip wijsbegeerte zelf een begrip moeten vormen.

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

Nieuwe Boeken.

V.

Marie Diers, De Brieven van den ouden Josias.

(Vervolg.)

In het vorige nummer van ons blad had ik al de beschikbare ruimte noodig voor een algemeen overzicht van Marie Diers' briefvorm-roman „De Brieven van den ouden Josias“. Enkele opmerkingen, die ik nog maken wilde, moesten daardoor achterwege blijven; ik voeg die dan in dit onmiddellijk aansluitend artikel toe.

Marie Diers is een Duitsche auteur en dus is het boek, zooals het voor ons ligt, vertaald werk. Het behoort derhalve niet tot de Nederlandsche letterkunde en mag als zoodanig dan ook niet beoordeeld worden. De vele echt-Duitsche opvattingen en verhoudingen, die ons in het in 't Nederlandsch gestelde boek wat zonderling aandoen, mogen daarom geen invloed oefenen op ons oordeel. Intusschen, ik geloof, dat die sfeer heel zuiver is weergegeven, want men herinnert zich bij het lezen telkens weer de productie van Fritz Reuter, die bij uitmendheid kenner was van het Noord-duitsche volkstype en levensmilieu.

Toch komt ge er onwillekeurig toe dit boek te vergelijken met de eigen literatuur van den laatsten tijd. Want in z'n gegeven stemt het geheel overeen met de omvangrijke groep romans, die we reeds herhaaldelijk als „tendenz“-literatuur bespraken. 't Is immers hetzelfde conflict: de individualiteit van het kind in botsing met de opvattingen van de ouders! Ook hier een dochter, die zich losworstelt uit den hand van het ouderlijk gezag en haar eigen wegen gaat; ook hier de strijd tusschen eigen begeeren en kinderplicht; ook hier de dwingende macht der liefde, die de individualiteit doet zeevieren!

Er is dus inderdaad reden genoeg dit boek met de genoemde openbaring der eigen literatuur te vergelijken.

Weinig, als we dit doen, komen we tot verrassende resultaten, zelfs al bij de vluchtige beschouwing, waartoe artikel-verband dwingt. Want sterker dan door lange besprekingen blijkt uit zoodanige vergelijking het tendentieuze karakter der eigen romans.

Hier, in dit boek, ziet ge dat conflict in het licht der werkelijkheid en dan bemerkt ge, dat het voor alle partijen een lijdensgeschiedenis is,

dat een zee van smart golft, evenzeer over het kind, dat in den eigen weg gaat, als over de ouders, die andere opvattingen zijn toegedaan. Hier hebt ge nu een sterk gesteld voorbeeld, dat inderdaad van vooroordeel en conservatisme bij den vader kan gesproken worden, en dat tóch een zich daarvan bevrijden door eigenmachtig handelen uitloopt op de ruïne van eigen geluk. Dus: een krachtig bewijs, hoe verzet tegen den wil der ouders, zelfs als er verklaarbare redenen voor is, toch het middel niet is om te verwerven het geluk, dat men zich onthouden acht en meent zelf te kunnen grijpen. En juist daardoor blijkt het tendentieuze van die romans onzer eigen letterkunde, die den schijn wekken, dat men op deze wijze wel z'n levensgeluk bemachtigen kan.

Een boek als dit, waar werkelijk bij den vader een groot deel ligt van de schuld en eigenlijk nooit onder het lezen antipathie bij u oprijst tegen de dochter, bewijst duidelijk, dat al de mooie resultaten, die in de „tendenz-romans“ worden bereikt, verkregen worden door een opzettelijk verwringen van de werkelijkheid. Geen enkele lezeres, al meent ze nog zooveel reden tot ontevredenheid te hebben, zal den weg van Else Köpping wijlen gaan, terwijl de begeerte tot navolging van wat ik eerder noemde de „tendenz-heldinnen“, bijna zeker zal gaan gloeien in het hart van vele moderne meisjes. Dit verraadt u onmiddellijk, dat ge in 't laatste geval te doen hebt met mooi-makerij, met tendenz.

Eigenaardig is ook, dat ge in „De brieven...“ altijd gevoelt een diepe tragiek, een schrijning, steeds scherper naarmate ge 't einde nadert — in de andere boeken mindert de tragiek juist bij elke bladzijde, die u brengt, naar 't slot van het boek, omdat daar immers de heldin het onbereikbare geluk heeft gegrepen.

En eindelijk, de „tendenz-romans“ ruimen in de eerste plaats op wat het gewenschte succes onmogelijk maakt, den hand tusschen kind en ouders, — in „De brieven...“ blijft tot aan de breuk toe deze sterkste van alle banden trekken en juist als hij doorgesneden schijnt blijkt hij hechter dan ooit te zijn!

Er is nog een tweede eigenschap, die dit boek aantrekkelijk maakt. Dat is de groote rijkdom aan diepe gedachten. Uit de verschillende brieven van den ouden Josias zou samen te brengen zijn een schat van uitspraken, die ook voor ons waarde hebben, omdat ze van levenswijsheid en door levenscherpe gepunte ervaring getuigen.

Enkele voorbeelden mogen ter illustratie dienen:

„Het is toch eigenlijk heel wijs ingericht, dat men niet in zorgeloze, lichte tijden de menschen goed leert kennen, maar eerst als de kring om iemand kleiner wordt, en het hart droeft.“

„De gedachten komen dikwijls als groote vogels, Else, heb jij dat ook wel gehad? Men kan ze niet roepen en niet verjagen, men kan maar stil zitten en voelt ze om het hoofd fladderen en met de vleugels slaan.“

„Het ergste is als iemand de onschuldige tranen braaden, die men veroorzaakt heeft. Och kind, dat doet bittere pijn. Daar helpen geen uitvluchten, kronkelen of draaien.“

(Zulk een uitspraak hoeft ge in de tendenz-romans niet te zoeken).

„Lieve deern, ik breng je aan het schreien. Dat is niets, ik heb ook geschreid. Met grappen maken komen we niet door het leven, wij moeten de zwarte uren ook door.“

„Een louten, een in stilte begaan kwaad met zich mee te slepen, dat is de grootste straf. Daar is geen andere mee te vergelijken. Die drukt en bijt en knaagt, dat men er bijna krankzinnig van wordt. Dan is het een weldaad en verlossing te blicken en geen deugd.“

Van zoodanige gezegden is dit boek vol! Men ziet het, de vaders van anders-willende kinderen zijn nog geen suffers, al hebben ze ook hun „vooroordeelen“.

Een enkele opmerking ook nog over het godsdienstig gehalte van dezen roman.

Om dit volkomen billijk te beoordeelen zou men eigenlijk de mentaliteit van de menschen op 't platteland van Oost-Pruisen geheel moeten kennen. Ze zijn anders dan wij, ook in hun religieus leven en dus zullen hun begrippen en hun woorden ook anders zijn dan de onze. Volksaard, levensomstandigheden en levensmilieu drukken ook op de godsdienstige opvattingen der menschen een zeker stempel, waardoor een billijk beoordeelen voor vreemden heel moeilijk wordt. Daarom moeten we ook ten opzichte van een boek als dit voorzichtig zijn met veroordeelen.

De sfeer van dezen roman is zeker wel een godsdienstige. Meerdere uitdrukkingen in de brieven van den ouden Josias zouden we zonder meer kunnen overnemen als de onze; ze klinken ook voor ons godsdienstig besef niet vreemd, en passen geheel in het verband.

Daartegenover staan weer heel wonderlijke gezegden, die in geheel andere richting wijzen. Zoo schrijft Josias b.v. aan Else ergens: